

MỘT SỐ YẾU TỐ ẢNH HƯỞNG ĐẾN HÀNH ĐỘNG THÍCH ỨNG CỦA NÔNG DÂN ĐỐI VỚI CÁC CHƯƠNG TRÌNH THÍCH ỨNG BIẾN ĐỔI KHÍ HẬU Ở MỘT SỐ NƯỚC CHÂU PHI

DƯƠNG THỊ MINH PHƯỢNG*

TÓM TẮT

Việc những người nông dân tích cực thực hiện các chương trình thích ứng có vai trò quan trọng trong công cuộc chống lại biến đổi khí hậu toàn cầu ở các nước đang phát triển (Stern 2007). Mục đích của bài viết này nhằm tổng quan các công trình nghiên cứu ở một số nước châu Phi về các yếu tố cụ thể ảnh hưởng đến mức độ tham gia hưởng ứng của những người nông dân đối với các chương trình trên. Bài viết phát hiện ra rằng các yếu tố như, trình độ học vấn, khả năng tiếp cận tín dụng, các thông tin dịch vụ mở rộng, quy mô hộ gia đình... có ảnh hưởng mạnh mẽ đến nhận thức và hành động của nông dân đối với các chương trình thích ứng biến đổi khí hậu.

Từ khóa: nông dân, thích ứng, yếu tố, hành vi, châu Phi.

ABSTRACT

Some factors affecting farmers' adaptation behavior in adaption to climate change programs in African countries

Active farmer adaptation to climate change is very important in combating worldwide climate change in developing countries (Stern 2007). This paper, therefore, is conducting a literature review on farmers' perception and adaptation to climate change in some countries of Africa region. It, particularly, identifies factors, which affect farmers' adaptation behavior, including education level, the access to extension services, the availability of credit, or household size... This paper is concluded with some recommendations for adaptation policy reforms in these areas.

Keywords: Farmers, factors, adaptation, behavior, Africa.

1. Đặt vấn đề

Trong nghiên cứu của mình, Stern (2007) [11] cho rằng, dựa vào độ lớn của biến đổi khí hậu ở điều kiện hiện tại, những nỗ lực cho công cuộc thích ứng ở các nước nông nghiệp là rất cần thiết. Đặc biệt, nông dân chính là đối tượng được hưởng đến của các chương trình này; do vậy, việc quan tâm đến thái độ và hành vi của họ có một vai trò hết sức quan trọng (Acquah-de Graft 2011) [1].

Đã có rất nhiều công trình nghiên cứu được tiến hành ở một số nước châu Phi như Ghana, Etiopia, Nigeria... để tìm hiểu nhận thức và hành động của nông dân trong chiến lược chống lại biến đổi khí hậu.

Mục tiêu của bài viết này nhằm tổng hợp kết quả từ các nghiên cứu ở một số nước châu Phi (là những nước có cùng bối cảnh với Việt Nam) về các vấn đề: (1) xác định những nhân tố (trình độ học

* ThS, Trường Đại học Tôn Đức Thắng

vấn, kinh nghiệm trong nông nghiệp, quy mô hộ gia đình, khả năng tiếp cận tín dụng...) ảnh hưởng đến thái độ hợp tác của nông dân đối với các chương trình thích ứng; (2) các đề xuất và khuyến nghị trong việc đổi mới các chính sách thích ứng phù hợp với các điều kiện cụ thể.

2. Biến đổi khí hậu và kinh tế nông nghiệp

Biến đổi khí hậu gây bất lợi cho các quốc gia có nền kinh tế nông nghiệp là ngành kinh tế chính (phần lớn các quốc gia này nằm ở vùng nhiệt đới châu Phi và châu Á) (Dixon et al. 2011) [3]. Cụ thể: nhiệt độ cao, lượng mưa thất thường do biến đổi khí hậu gây ra sẽ ảnh hưởng trực tiếp đến năng suất, sản lượng cây trồng, đe dọa an ninh lương thực. Theo Jones & Thornton (2002) [5], trong một nghiên cứu được tiến hành ở Nigeria, dưới tác động của biến đổi khí hậu, năng suất cây trồng được dự báo là sẽ giảm từ 10 - 20%, thậm chí lên đến 50% trước năm 2050. Ngược lại, các hoạt động nông nghiệp cũng góp phần không nhỏ làm gia tăng sự thay đổi của khí hậu, thông qua việc sử dụng các tập quán canh tác lạc hậu, thải ra một lượng khí nhà kính đáng kể (Maraseni et al. 2009). [9]

Chính vì những lí do đó, việc triển khai và duy trì các chương trình thích ứng ở các nước kinh tế nông nghiệp là một trong những vấn đề có tính quan trọng hàng đầu. Đặc biệt, đây còn là một chiến lược rất quan trọng trong cuộc đấu tranh đảm bảo an ninh lương thực và các vấn đề liên quan khác.

3. Các nguyên nhân ảnh hưởng đến nhận thức và hành động thích ứng biến đổi khí hậu của những người

nông dân ở châu Phi

Trong các các cuộc điều tra ở một số nước xung quanh lưu vực sông Nile, Uganda, Etiopia, hay ở Ghana, Nigeria, hầu hết các tác giả như Acquah de Graft (2011), Deressa, et al. (2011), Hassan, et al. (2008) [1], [2], [7]... đều có cùng mục tiêu nghiên cứu là xác định một số yếu tố kinh tế, chính trị, xã hội chi phối các hộ nông dân trong việc sẵn lòng áp dụng những chương trình thích ứng cũng như mức độ mà các yếu tố đó ảnh hưởng đến nhận thức và hành động thích ứng của họ. Dựa vào kết quả nghiên cứu, các tác giả này sau đó đã đề xuất một số chính sách phù hợp trong việc nâng cao khả năng tiếp cận của nông dân đối với các chương trình ứng phó với biến đổi khí hậu. Dữ liệu cụ thể thu được từ các nghiên cứu trên bao gồm các kết quả sau:

3.1. Trình độ học vấn

Trình độ học vấn có mối quan hệ tích cực với nhận thức và khả năng thực hiện các chương trình thích ứng với biến đổi khí hậu. Các kết quả nghiên cứu cho thấy: trình độ học vấn càng cao thì sẽ làm tăng khả năng lựa chọn các biện pháp phù hợp trong quá trình hoạt động sản xuất nông nghiệp dưới tác động của điều kiện khí hậu đang biến đổi. Ví dụ, các nghiên cứu thực nghiệm của Iglesias et al. (2011) [4] ở Nigeria hay của Maddison (2006) [8] ở Etiopia đều cho thấy được, xác suất thành công trong quá trình lựa chọn các biện pháp thích hợp phục vụ các hoạt động sản xuất nông nghiệp dưới những điều kiện thời tiết thất thường của những người nông dân có trình độ học vấn cao (từ trung học trở lên) bao giờ cũng nhiều hơn so với nhóm

có trình độ học vấn thấp. Đặc biệt, Deressa et al. (2011) [2] trong nghiên cứu của mình còn chứng minh được mối quan hệ tỉ lệ thuận giữa số năm đi học của những người nông dân ở Ethiopia với mức độ hiệu quả trong công tác bảo vệ nguồn đất trồng. Tác giả đã chỉ ra, trung bình nếu cứ tăng thời gian đi học của một người nông dân thêm một năm thì mức độ hiệu quả bảo vệ nguồn đất trồng phục vụ cho các hoạt động sản xuất của người đó cũng sẽ tăng tương ứng là một phần trăm.

Để giải thích điều này, đa số tác giả trong các nghiên cứu trên đều cho rằng, trình độ học vấn cao sẽ giúp các hộ nông dân tăng cường khả năng tiếp cận các nguồn thông tin, cũng như tăng cường năng lực phân tích thông tin. Từ đó, họ sẽ nhận biết nhanh chóng các phương thức quản lý nông nghiệp có hiệu quả, đặc biệt là trong các hoạt động bảo vệ nguồn nước, cũng như độ màu mỡ của đất đai. Ngoài ra, khả năng linh hoạt trong việc thay đổi lịch mùa vụ, trồng xen canh hoặc áp dụng các tập quán canh tác thích hợp để giảm thiểu tối đa tác động của biến đổi khí hậu đối với hoạt động sản xuất nông nghiệp cũng được cải thiện rất nhiều nếu người nông dân đó có trình độ học vấn cao.

3.2. Khả năng tiếp cận tín dụng

Cơ hội tiếp cận tín dụng làm tăng khả năng áp dụng các kỹ thuật và công nghệ vào hoạt động sản xuất nông nghiệp nhằm thích ứng với biến đổi khí hậu. Hầu hết các tác giả như Acquah de Graft (2011) [1], Deressa, et al. (2011) [2], Hassan & Nhemachena (2008) [7] đều đã đồng tình rằng: thiếu vốn là một trong

những trở ngại chính cản trở các hộ gia đình ở nông thôn xây dựng các kế hoạch tự điều chỉnh hoạt động sản xuất trong các điều kiện khí hậu bị biến đổi. Trong một nghiên cứu khác được thực hiện ở các tỉnh ở Nam Phi, Gbetibouo (2009) [6] cũng nhấn mạnh, mặc dù những người nông dân đã nhận thức và sẵn sàng áp dụng các lựa chọn thích ứng với biến đổi khí hậu, nhưng việc thiếu nguồn lực tài chính để mua các trang thiết bị đầu vào cần thiết cũng như các thiết bị liên quan khác khiến họ gặp rất nhiều khó khăn.

Kết quả tương tự được tìm thấy trong một cuộc điều tra ở Ghana, nơi gần 90% số hộ trồng cây nông nghiệp đồng ý rằng một trong những khó khăn chính khiến họ ít có cơ hội đầu tư các giống cây trồng phù hợp hơn với điều kiện khí hậu đang từng ngày biến đổi là thiếu vốn và thiếu các nguồn vay hỗ trợ (Hassan & Nhemachena 2008). [7]

Ngoài ra, hơn một nửa số nông dân ở Ethiopia và ở Nigeria trong quá trình phỏng vấn đã cho biết, việc thiếu tín dụng là một rào cản để thích ứng vì họ không có đủ khả năng để mua các phương tiện công nghệ trong việc gia tăng hiệu quả chống đỡ biến đổi khí hậu với các hoạt động sản xuất nông nghiệp của họ (Deressa et al. 2011). [2]

3.3. Kinh nghiệm nông nghiệp

Kết quả từ những địa bàn nghiên cứu trên còn cho thấy, các hộ gia đình có nhiều kinh nghiệm lâu đời trong việc trồng trọt và chăn nuôi thường gặp nhiều thuận lợi hơn trong việc bảo vệ nguồn nước và nguồn đất, hay có khả năng chủ động thay đổi lịch mùa vụ cho phù hợp với điều kiện khí hậu. Ví dụ, ở các tỉnh

quanh khu vực sông Nile, những người nông dân có nhiều kinh nghiệm thường có khả năng thực hành, kỹ thuật quản lý nông trại tốt và ứng phó một cách linh hoạt dựa trên tình hình thay đổi khí hậu. Kết quả này được xác nhận một lần nữa dựa trên các phát hiện ở Etiopia, liên quan đến mối quan hệ giữa độ tuổi của chủ hộ gia đình cùng các kinh nghiệm trong chăn nuôi gia súc và khả năng nhận thức cũng như hành động thích ứng biến đổi khí hậu (Maddison 2006; Ishaya & Abaje 2008). [8], [4]

3.4. Quy mô hộ gia đình

Yếu tố quy mô hộ gia đình sẽ quyết định đến mức độ đa dạng hóa trong việc sử dụng các biện pháp thích ứng của những người nông dân với tình hình khí hậu đang biến đổi ở một số nước châu Phi. Deressa et al. (2011) [2] trong công trình nghiên cứu ở Etiopia đã chỉ ra rằng, nếu như hộ gia đình nào dồi dào về nguồn nhân lực sẽ cho phép hộ đó dễ dàng thực hiện một khối lượng công việc lớn cũng như thực hiện đồng thời cùng một lúc nhiều nhiệm vụ khác nhau để thích ứng với các điều kiện thời tiết đang thay đổi (trồng đa dạng nhiều loại cây nông nghiệp, sử dụng các biện pháp kỹ thuật hợp lý, vv...). Ngoài ra, nếu hộ gia đình mà nam giới là chủ hộ, thì sẽ có xác suất cao hơn trong việc áp dụng kỹ thuật công nghệ vào sản xuất nông nghiệp và điều này sẽ rất có lợi trong việc thích nghi với biến đổi khí hậu Deressa et al. (2011) [2].

3.5. Khả năng tiếp cận các dịch vụ mở rộng

Các khả năng tiếp cận với dịch vụ khuyến nông có mối quan hệ tích cực với

cách thức lựa chọn các biện pháp thích ứng biến đổi khí hậu phù hợp. Các nghiên cứu của Gbetibouo (2009) [6], Acquah-de Graft, H (2011) [1] đã có nêu: những hộ nông dân nếu được tiếp cận với dịch vụ hỗ trợ khuyến nông thì họ sẽ thường xuyên được cập nhật và nâng cao kiến thức về các phương thức quản lý các hoạt động sản xuất nông nghiệp hiệu quả. Hơn nữa, kết quả quan sát từ các nghiên cứu này cũng cho thấy rằng, các dịch vụ mở rộng có thể hỗ trợ rất nhiều cho nông dân trong công tác chăm sóc cây trồng trong những giai đoạn hay thời kỳ sinh trưởng đặc biệt trong bối cảnh của biến đổi khí hậu.

4. Đề xuất những chính sách phù hợp dựa vào những kết quả nghiên cứu

4.1. Tăng cường mở rộng mạng lưới các phương tiện thông tin đại chúng

Thứ nhất, dựa trên nghiên cứu của Sampei & Aoyagi-Usui (2009) [10] ở Etiopia và các nước khác cho thấy việc tiếp xúc nhiều với phương tiện truyền thông đại chúng có thể nâng cao nhận thức và mối quan tâm về những thiệt hại do biến đổi khí hậu gây ra. Do đó, nhiệm vụ quan trọng nhất mà các chính phủ ở các nước châu Phi cần thực hiện trước mắt là phải tập trung nhiều vào việc tuyên truyền trên các phương tiện truyền thông đại chúng, mở rộng các chương trình nông nghiệp, tổ chức các hội nghị chuyên đề, viết các bài báo địa phương để nâng cao nhận thức về tình hình biến đổi khí hậu cho các hộ nông dân. Điều này sẽ rất có lợi trong việc khuyến khích nông dân tích cực triển khai và áp dụng các biện pháp thích ứng hiệu quả trong

hoạt động sản xuất nông nghiệp dưới tác động của biến đổi khí hậu.

4.2. Mở các lớp huấn luyện và hỗ trợ công nghệ - kĩ thuật

Thứ hai, để nâng cao hiệu quả các chương trình thích ứng, hầu hết các tác giả đều cho rằng cần phải tăng cường các chiến lược giáo dục, nâng cao trình độ học vấn và hỗ trợ các biện pháp khoa học công nghệ cho những người nông dân ở các khu vực nghiên cứu. Thông qua các chương trình huấn luyện và đào tạo ngắn hạn tại cộng đồng, các kế hoạch và chương trình thích ứng biến đổi khí hậu sẽ được triển khai một cách dễ dàng và thuận lợi hơn.

4.3. Xây dựng một kế hoạch tín dụng, hỗ trợ vốn

Thứ ba, dựa vào nghiên cứu ở Uganda, Ulimwengu & Sanyal (2011) [12] đề xuất xây dựng một kế hoạch tài chính địa phương, và quỹ hỗ trợ cho các chương trình thích ứng tại địa phương. Việc lên kế hoạch, hoạch định công tác tổ chức và hành động chi tiết của quỹ hỗ trợ này sẽ được trực tiếp quản lí và điều hành bởi các thành viên trong cộng đồng nhằm đảm bảo tính hiệu quả và hạn chế được tình trạng tham nhũng. Ngoài ra, trong các chiến lược và kế hoạch cụ thể, cần phải thiết kế bổ sung các chương trình hỗ trợ cho vay tín dụng cũng như các chương trình trợ cấp thêm vật tư nông nghiệp, tăng khả năng và tính linh hoạt của những người nông dân trong việc thay đổi các chiến lược sản xuất trong các điều kiện khí hậu dự báo (Ulimwengu & Sanyal 2011). [12]

5. Kết luận

Dựa trên kết quả của các nghiên cứu trên địa bàn một số khu vực quan trọng ở châu Phi như Nigeria, Etiopia, Ghana, đa số tác giả kết luận rằng, các yếu tố như, trình độ học vấn, quy mô hộ gia đình, kinh nghiệm canh tác, cơ hội tiếp cận các dịch vụ tín dụng, các chương trình hỗ trợ khuyến nông là các yếu tố chính ảnh hưởng trực tiếp đến năng lực và hành vi thích ứng biến đổi khí hậu của nông dân, do đó cần chú ý đến những yếu tố này trong quá trình ban hành và thực thi các chính sách thích ứng biến đổi khí hậu.

Đặc biệt, việc thiếu hiệu quả trong quá trình tuyên truyền, mở rộng mạng lưới thông tin (những thông tin liên quan đến thực trạng, hậu quả và phương pháp giảm thiểu tác động do biến đổi khí hậu gây ra cho hoạt động sản xuất nông nghiệp) là một trong những nguyên nhân chính khiến các chương trình thích ứng hiện nay ở châu Phi không đạt hiệu quả cao. Chính sách và chiến lược đầu tư cho các chương trình này do đó được khuyến nghị là cần quan tâm nhiều hơn nữa các vấn đề như phổ biến thông tin, bổ sung, mở rộng các dịch vụ cung cấp thông tin để giúp những người nông dân nghèo nâng cao nhận thức và sẵn sàng hành động.

Từ kết quả các cuộc nghiên cứu nêu trên, và dựa vào những điều kiện tương đồng về đặc điểm địa lí, điều kiện kinh tế với các nước châu Phi, có thể liên hệ với điều kiện thực tế ở Việt Nam, từ đó rút ra bài học kinh nghiệm tương ứng.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Acquah-de Graft, H (2011), “Farmers’ perceptions and adaptation to climate change: a willingness to pay analysis”, *Journal of Sustainable Development in Africa*, Vol.13, No.5, pp.150-161.
2. Deressa, TT, Hassan, RM & Ringler, C (2011), “Perception of and adaptation to climate change by farmers in the Nile basin of Ethiopia”, *Journal of Agricultural Science*, Vol.149, pp.23 -31.
3. Dixon, J, Gulliver, A & Gibbon, D (2011), “Farming Systems and Poverty: Improving Farmers”, *Livelihoods in a Changing World*, Rome and Washington, DC”, *FAO and World Bank*.
4. Iglesias, A., S. Quiroga and A. Diz (2011), “Looking into the future of agriculture in a changing climate”, *European Review of Agricultural Economics*, Vol. 38, No. 3, pp. 427-447.
5. Jones, PG & Thornton, PK (2002), “Croppers to livestock keepers: Livelihood transition to 2010 in Africa due to climate change”, *Global Environmental Change, World Health Organization, Geneva, Switzerland*.
6. Gbetibouo, GA (2009), “Understanding Farmers' Perceptions and Adaptations to Climate Change and Variability -The Case of the Limpopo Basin, South Africa”, *IFPRI Discussion Paper, International Food Policy Research Institute*
7. Hassan, R, Nhemachena, C (2008), “Determinants of African Farmers’ strategies for adapting to climate change: Multinomial choice analysis”, *African Journal of Agricultural and Resource Economics*, Vol. 2, No. 1.
8. Maddison, D (2006), “The Perception of and Adaptation to Climate Change in Africa”, *CEPA Discussion Paper No. 10. Pretoria, South Africa: Centre for Environmental Economics and Policy in Africa*.
9. Maraseni, TN, Mushtaq, S & Maroulis, J (2009), “Greenhouse gas emissions from rice farming inputs: a cross-country assessment”, *Journal of Agricultural Science, Cambridge*, Vol. 147, pp.117–126.
10. Sampei, Y & Aoyagi - Usui, M (2009), “Mass-media coverage, its influence on public awareness of climate-change issues, and implications for Japan’s national campaign to reduce greenhouse gas emissions”, *Global Environmental Change*, Vol.19, pp. 203–212.
11. Stern, N (2007), “The Economics of Climate Change: The Stern Review” *Cambridge, UK, Cambridge University Press*.
12. Ulimwengu, J & Sanyal, P (2011), “Joint Estimation of Farmers’ Stated Willingness to Pay for Agricultural Services”, *International Food Policy Research Institute*.

(Ngày Tòa soạn nhận được bài: 13-01-2014; ngày phản biện đánh giá: 05-5-2014;
ngày chấp nhận đăng: 16-5-2014)